

STRUKTŪROS IR JŲ PERSIDENGIMAS: TEORIJA IR PRAKTIKA

LAURYNAS JONAVIČIUS

Straipsnyje iš teorinės perspektyvos nagrinėjama struktūros sąvoka politikos moksluose ir jos vartojimas analizuojant „struktūrų persidengimo“ fenomeną posovietinėje erdvėje. Pristatomas ir kritiškai įvertinamas sąvokos vartojimas akademinėje literatūroje – apžvelgiamas pozityvistinis, idėjinis ir postmodernistinis požiūriai. Pateikiami konceptualiai adaptuoti siūlymai dėl struktūrų ir jų persidengimo analizės tarptautinių santykių kontekste. Struktūra nagrinėjama kaip atskirų visuomeninio gyvenimo dimensijų (tapatybinės, materialiosios ir institucinės) tarpusavio priklausomybė ir santykis. Remiantis pateikta struktūros koncepcija ir nagrinėjant posovietinės erdvės sociopolitinius procesus, vertinamos „struktūrų persidengimo“ analizės galimybės ir ribos.

Įvadas

Lietuvos akademiniam diskurse, susijusiam su tarptautinių procesų analize vadinamojoje posovietinėje erdvėje, kartkartėmis galima aptikti terminą „struktūrų persidengimas“¹. Šiuo terminu įprasta

---

Laurynas Jonavičius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: laurynas.jonavicius@eesc.lt).

© Laurynas Jonavičius, 2009

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. vasario 21 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2009 m. birželio 19 d.

apibūdinti Rusijos ir Vakarų pasaulio (kartais jį detalizuojant kaip Europos Sąjungą (toliau – ES)) įtakos sferų sutapimą ir iš to kylantį lygiagretų poveikį valstybėms, geografiškai esančioms tarp šių dviejų traukos zonų. Dažniausiai kalbama apie vakarines NVS šalis (Baltarusiją, Moldaviją, Ukrainą) ir Pietų Kaukazo valstybes (Armėnija, Azerbaidžaną, Gruziją). Įdomu, kad koncepcija „struktūrų persidengimas“ vartojama kaip savaime suprantama ir išsamesnio paaiškinimo nereikalaujanti duotybė. Atitinkamai, terminas dažnai nedetaliuojamas ir išsamiau neaiškinamas. Nors intuityviai pats konceptas „struktūrų persidengimas“ atrodo aiškus iš pirmo žvilgsnio, vertinant pasitelkus skirtingus teorinius požiūrius, lieka neaiškus tokios konceptualizacijos turinys. Kitaip sakant, nei sąvoka „struktūra“, nei „persidengimas“ nėra konceptualizuotos teorinės priklausomybės ar turinio prasme, todėl palieka didelę interpretavimo laisvę ir iš to kylantį neapibrėžtumą. Pavyzdžiui, Laurynas Kasčiūnas, nagrinėdamas ES įtaką rytinėms kaimynėms, teigia, kad „struktūrų persidengimas“ iš esmės yra „dviejų integracinių erdvių „persidengimo“ proceso pasekmė“². Česlovas Laurinavičius tą patį reiškinį apibūdina kaip skirtingų tarptautinės politikos veikėjų bandymą skleisti savo įtaką „ginčijamose“ teritorijose (t. y. posovietinėje erdvėje)³. Be to, egzistuojantis kompleksiškas teorinis „struktūros“ sąvokos aiškinimas dar labiau skatina konceptualią sumaištį, susijusią su šiuo terminu. Pasak Algimanto Valantiejaus⁴, socialinė struktūra – dažnai vartojama, tačiau labai abstrakti samprata, kuriai būdingos kelios savybės: a) socialinės struktūros terminas žymi žmonių elgesio taisykles, kuriomis vadovojasi konkrečios socialinės sistemos nariai; b) struktūros turi ontologinių požymių; c) socialinė struktūra įvardija genealoginio pobūdžio įtampą, atsirandančią dėl skirtingo požiūrio į tai, kaip susidaro socialinės tvarkos formos, kokie yra jų sudedamųjų dalių ryšiai ir kaip vyksta socialiniai pokyčiai⁵. Šiame straipsnyje siekiama prisidėti prie politikos mokslų terminijos tobulinimo ir išnagrinėti tarptautinių santykių bei politologiniame diskurse vartojamas „struk-

tūrų“ koncepcijas. Kaip papildomas įnašas į politikos mokslų žodyno formavimą pateikiamas teorinis „struktūrų persidengimo“ fenomeno konceptualizavimas. Siekiant šio tikslo straipsnyje įgyvendinami keli susiję uždaviniai: 1) pateikiama „struktūros“ sąvokos vartojimo tarptautinių santykių teorijoje ir platesniame politikos mokslų kontekste apžvalga, 2) remiantis šia apžvalga konstruojamas teoriškai diferencijuotas ir posovietinės erdvės tyrimams pritaikomas „struktūros“ konceptas, 3) pateikiamas praktinis „struktūrų persidengimo“ taikymo politiniams procesams analizuoti pavyzdys – Rusijos ir ES struktūrų santykis. Straipsnyje siekiama sujungti skirtingų teorinių požiūrių (neorealizmo, konstruktyvizmo ir naujojo institucionalizmo) pateikiamas struktūros konceptualizacijas, o pagrindinis tikslas yra pritaikyti skirtingų akademinų priegų pateikiamas analitinės koncepcines perspektyvas posovietinės erdvės transformaciniams procesams aiškinti.

1. Struktūros koncepcija politikos moksluose

Vadinamoji veikėjo ir struktūros diskusija (angl. *agent-structure debate*) nėra nauja politikos moksluose ir trunka mažiausiai kelis dešimtmečius. Alexanderis Wendtas, apibendrindamas šios diskusijos esmę, kaip svarbiausią nesutarimų objektą išskiria ontologines prieigas. Pasak jo, neorealistai apibrėžia tarptautinės sistemos struktūrą pagal jos veikėjų (t. y. valstybių) atributus – „gebėjimų pasiskirstymą“. Tai reiškia, kad aiškinamoji struktūroms priskiriama galia yra individualistinės prigimties – struktūra riboja sistemoje objektyviai esančių veikėjų pasirinkimus⁶. Savo ruožtu, pasaulio sistemos teorijos (angl. *world system theory*) atstovai tarptautinės sistemos struktūrą nagrinėja kaip pamatinius organizacinius kapitalistinės pasaulio ekonomikos principus, kurie formuoja valstybes. To padarinys yra struktūrų vaidmens suvokimas struktūralistiniais terminais, t. y. kaip valstybes kuriančių veiksmų⁷. Iš tokio skirtingo struktūrų prigimties

supratimo kyla ir visa veikėjo ir struktūros problema. Pasak A. Wendo, problema susideda iš ontologinio ir epistemologinio ginčo. **Ontologinis** – susijęs su požiūriu į tai, kuris iš subjektų yra pirminis. Pagal tai, koks bus atsakymas į šį klausimą, galima išskirti tris požiūrius:

- **individualizmas** (neorealizmas arba struktūrinis realizmas) – tarptautinės sistemos veikėjai (valstybės) yra ontologiškai pirminis lygmuo;
- **struktūralizmas** (pasaulio sistemos teorija) – tarptautinės sistemos struktūra yra ontologiškai pirminis lygmuo;
- **struktūravimas** (Anthony Giddenso „struktūravimo“ teorija sociologijoje) – suteikia abiem objektams vienodą ontologinį statusą.

Atsakymas į ontologinį problemos klausimą suponuoja dvi **epistemologines** galimybes aiškinti veikėjo ir struktūros tarpusavio santykį. Toks aiškinimas priklauso nuo veikėjams ir struktūroms priskiriamų ypatybių. Jei individai traktuojami (pagal racionalaus pasirinkimo teoriją) kaip refleksyvūs ir kryptingai tikslų siekiantys subjektai, jų elgesio aiškinimo forma paprastai būna „interpretacinė“. O veikėjus suvokiant (pagal bihevioristinį požiūrį) kaip į stimulus reaguojančius organizmus, jų aiškinimas tampa labiau „mechanškai priežastinis“. Remiantis struktūriniu aiškinimu padėtis yra panaši: socialinės teorijos, kurios redukuoja struktūras iki individų gebėjimų pasiskirstymo, jas apibrėžia kaip veikėjų elgesio **apribojimus**. O struktūras pirminėmis laikančios teorijos jas apibrėžia kaip **kuriančias ir paaiškinančias** veikėjus ir jų elgesį⁸.

Tiesa, apibrėžus veikėjo ir struktūros problemos esmę, lieka neaiškus atskirų teorinių prieigų pateikiamas paties „struktūros“ koncepto turinys. Apibendrinimą šiuo klausimu pateikia Colinas Wighatas. Pasak jo, galima išskirti kelias pagrindines prasmes, kurios akademinėje literatūroje apibūdina sąvoką „struktūra“⁹:

- **Bendri elgesio principai, nekintantys ilgą laiką** – individualistinės pakraipos požiūris, kuris sako, kad iš esmės nėra tokių darinių kaip „valstybė“, „kultūra“ ar „socialinės klasės“, o tik

atskirų individų, veikiančių tam tikrose mikrosituacijose, grupės. Tai reiškia, kad struktūros nėra savarankiški elementai ir negali būti laikomos nepriklausomais kintamaisiais.

- **Taisyklių pobūdžio reguliarumai, kurie nukreipia socialinių faktų elgesį** – vienas iš labiausiai paplitusių požiūrių sociologijos ir tarptautinių santykių teorijose, besiremiantis Emile'o Durkheimio prielaidomis. Tai holistinis požiūris į struktūrą, kuris sako, kad socialinio tyrinėtojo tikslas yra atrasti taisyklių pobūdžio reguliarumus ir ryšius tarp socialinių faktų ir individų elgesio, kurie ir sudaro socialinę struktūrą. Individai ir struktūros yra atskiri elementai.
- **Skirtingumų santykis (angl. *relations of difference*), sukuriantis ir apibrėžiantis atskirų elementų savybes** – remiasi skirtingų valstybių gebėjimų tarpusavio santykio analize. Būtent atskirų (tarptautinės sistemos) subjektų skirtumai yra svarbiausi veiksniai, lemiantys galios pasiskirstymą. Šis struktūros apibrėžimas iš dalies tinka Kennetho Waltzo teorijai, tačiau ji pasiskirstymą supranta tik kaip materialių gebėjimų nagrinėjimą. Poststruktūralistai, vadovaudamiesi Ferdinando de Saussure'o kalbos teorija, teigia, kad kalba yra visų struktūrų metastruktūra. Jie atmeta objektyvų struktūros suvokimą ir susitelkia į diskursyvaus struktūros modelio analizę.
- **Kolektyvinės taisyklės ir ištekliai, kurie struktūruoja elgesį** – A. Giddenso *struktūravimo teorijos* prielaidomis paremtas požiūris, kurį propaguoja dauguma konstruktyvistų. Struktūra tuo pačiu metu yra socialines sistemas sudarančių praktikų terpė ir padarinys. Struktūros ir veikėjo santykis yra abipusis. Struktūra negali egzistuoti atskirai nuo žinojimo, kurį turi veikėjai.
- **Intersubjektyviai sutartos prasmės / reikšmės (struktūrinis idealizmas)** – modifikuotas taisyklių bei išteklių svarba ir idealistine ontologija paremtas modelis. Aiškiai atskiria socialines ir materialines struktūras, pastarąsias traktuodamas

kaip išteklius (pasak A. Giddenso). Taigi socialinės struktūros tampa svarbiausiu analizės objektu. Jos yra bendros idėjos ir bendras žinojimas, įkūnytas intersubjektyviuose reiškiniuose. Materialūs struktūros elementai, remiantis šiuo požiūriu, yra tik priklausomi kintamieji / įrankiai.

- **Socialinių santykių visuma** – neomarksistinis požiūris, traktuojantis struktūras kaip realius, tačiau nematomus socialinius santykius. Šie santykiai suteikia veikėjams interesų, tapatybę, motyvacijų ir išteklių, kurie riboja jų elgesį ir leidžia jiems elgtis tam tikru būdu.

Tokia konceptuali įvairovė iš esmės atspindi akademinės bendruomenės viduje egzistuojančius požiūrių į ontologinę tikrovę skirtumus. Pasak A. Valantiejaus, skirtingi teoriniai struktūros vaizdiniai yra intuityviai spėjamos tikrovės struktūros vaizdinio atitikmuo / metafora. Jie yra labai svarbūs mokslinio tyrimo procesui, nes išskiria specifinius socialinės tikrovės požymius, kurie tampa supratimo ir aiškinimo prielaidomis¹⁰.

1.1. Materialinis ir idėjinis struktūros supratimas

Su ontologine epistemologine diskusija apie struktūros prigimtį yra glaudžiai susijusi materialinio ir idėjinio struktūros supratimo dilema. Ji atsiranda dėl E. Durkheimo idėjų, kurių veikiamas iš esmės formavosi struktūrinis požiūris į socialinius santykius, skirtingo traktavimo. C. Wighto teigimu, būtent skirtingas E. Durkheimo „socialinių faktų“ koncepcijos traktavimas suformavo dvi didžiausias dėl požiūrio į struktūrą nesutariančias teoretikų stovyklas. C. Wights jas įvardija kaip „struktūralizmą“ ir „struktūrinę sociologiją“¹¹.

Struktūralizmas remiasi morfologine socialinių faktų interpretacija, t. y. pagrindinį dėmesį skiria tiems visuomenės aspektams, kurie yra išoriški individų atžvilgiu (technologiniai, demografiniai veiksniai). Struktūra šioje tradicijoje yra socialinių faktų, išoriškų individų atžvilgiu, rinkinys. Tai individų veikimo aplinka, kuri riboja jų elge-

sį ir kartais – ne¹². Ši tradicija remiasi pozityvistine metodologija ir analizuoja visuomeninius santykius naudodama kiekybinius tyrimus. Struktūralizmo atstovai yra *materialistinio* struktūros supratimo šalininkai.

Struktūrinės sociologijos (žemyninė) tradicija vadovaujasi socialinių faktų kaip „kolektyvinių reprezentacijų“ supratimu. Pagrindinis analizės objektas – visuomeninės vertybės, normos, įsitikinimai. Struktūra yra subjektyvus, kiekybiškai neišmatuojamas darinys, kuris yra individų egzistencijos sąlyga. Struktūrą analizuoti įmanoma tik pasitelkus kokybinius metodus¹³. Ši tradicija atstovauja *idėjiniam* struktūros supratimui.

Panašią struktūrų konceptualizavimo perskyrą brėžia ir Davidas Desllieris. Jis skiria „statinį“ (angl. *positional*) ir transformacinį struktūros modelius¹⁴, kurių savybės iš esmės atitinka struktūralizmo ir struktūrinės sociologijos požiūriams būdingas savybes.

Materialumo ir idėjiškumo pradų suderinamumo konceptualizuojant struktūras klausimą kelia ir kiti tyrinėtojai. Šiuo aspektu Williamas Sewellis nagrinėja socialinių struktūrų teorijos klasiko – A. Giddenso – „struktūravimo“ teoriją. Pasak A. Giddenso, struktūra yra „*taisyklės ir išteklių, pakartotinai / nuolat naudojami reprodukuojant socialines sistemas (t. y. žmonių tarpusavio santykius). Struktūros egzistuoja tik tiek, kiek žmogus gali prisiminti, kaip organinis žmogškojo sugebėjimo pažinti pagrindas, ir tiek, kiek yra įtvirtintos praktinėje veikloje*“¹⁵. Pasak A. Giddenso, „*socialinio gyvenimo taisyklės galima apibūdinti kaip bendras procedūras, naudojamas perkuriant visuomeninį gyvenimą*“¹⁶. Išteklių apibūdinami kaip „*tam tikra terpė, kurios transformuojanti galia naudojama kaip įrankis kasdienėje socialinėje sąveikoje*“¹⁷. Paprastai tariant, išteklių yra visa tai, kas gali būti galios šaltinis visuomeniniuose santykiuose.

Kadangi A. Giddensas tvirtina struktūras esant „virtualias“, W. Sewellis teigia, kad materialinis nežmogiškų išteklių elementas prieštarauja tokiam apibrėžimui, todėl struktūrą tikslinga apibrėžti kaip turinčią dvigubą prigimtį: materialią (t. y. išteklius) ir virtualią (t. y.

schemas / taisykles). Be to, schemų ir išteklių visuma sudaro / sukuria struktūrą tik tuo atveju, kai jie suteikia vienas kitam prasmę ir yra abipusiai priklausomi¹⁸. **Struktūra yra vienas kitą palaikančių taisyklių (schemų) ir išteklių visuma, kuri leidžia ir riboja socialinių elgesį ir perkuriama to paties socialinio elgesio metu¹⁹.**

1.2. Struktūros daugialypiškumas

Žvelgiant į skirtingose teorijose naudojamą „struktūros“ konceptualizaciją, aiškiai matoma viena bendra tendencija: struktūra nėra monolitinis reiškiny, ją sudaro mažų mažiausiai keli elementai. Šia prasme pati struktūra yra tuos elementus siejantis nematomas ryšys. Būtent struktūros daugialypiškumas turėtų būti laikomas pamatine prielaida nagrinėjant jos poveikį praktiniam elgesiui. Struktūra nėra materialinė arba idėjinė – tai materialių ir idėjinųjų elementų tarpusavyje santykių visuma. Pasak Roy Bhaskaro, struktūra yra aplinka, kurioje vyksta socialinis (visuomeninis) gyvenimas. Ši aplinka yra sudaryta iš skirtingų dimensijų²⁰:

- materialioji dimensija (ištekliai, fiziniai atributai ir t. t.);
- inter-intrasubjektyvi dimensija (taisyklės, normos, įsitikinimai, institucijos ir t. t.);
- socialiniai santykiai (klasės, tapatybė, gamyba ir t. t.);
- veikėjų subjektyvumas (subjektiškumas, tapatybė ir t. t.).

Socialinio gyvenimo dimensijos susijusios tarpusavyje ir sukelia įvairiapusį poveikį. Kiekviena turi savo vidinę struktūrinę logiką. Visas jas įtvirtina kalba ir visos jos nuolat kinta, todėl dažnai yra nesuderinamos tarpusavyje. Tokios prielaidos leidžia kalbėti apie visuomenę, kurioje stipriai išplėtotą materialioji dimensija, tačiau kartu vyrauja tradiciškesnė socialinių santykių ar objektyvių veiksmų praktika. Daugeliu atvejų diskusijose dėl struktūros apibrėžimo stengiamasi pabrėžti kurios nors iš minėtų plokštumų svarbą. Tai reiškia, kad neorealistinis struktūros apibrėžimas iškelia materialios dimensijos svarbą, o kons-

truktyvistai pirmenybę teikia intersubjektyviems veiksniams. Tokios išvalgos leidžia teigti, kad dauguma diskusijų yra tik nevaisingi bandymai parodyti vieną dimensiją esant svarbesnę už kitą. C. Wighto požiūriu, skirtingų veiklos dimensijų įtaka socialinę reikšmę turintiems padariniams gali skirtis laike ir erdvėje. Taigi visos šios dimensijos gali vaidinti svarbų vaidmenį aiškinant visuomeninį gyvenimą²¹. Tokiam požiūriui pritaria ir A. Wendtas, tvirtindamas, kad „didelę dalį socialiniame moksle esančios painiavos dėl „struktūros“ ir „struktūrinės“ teorijos prigimties būtų galima sutvarkyti, jei pripažintume šių įvairių struktūros „išraiškų“ išskirtinumą ir galimą gausumą“²².

1.3. Struktūros koncepcija – ar įmanomas universalus apibrėžimas?

Taigi struktūra nėra objektyvus ir empiriškai stebimas tarptautinės politikos elementas, kurį galima būtų išmatuoti kaip, pavyzdžiui, tarptautinės prekybos srautus. Tačiau tai nereiškia, kad struktūra nėra svarbus kintamasis analizuojant tarptautinės politikos veikėjų elgesį.

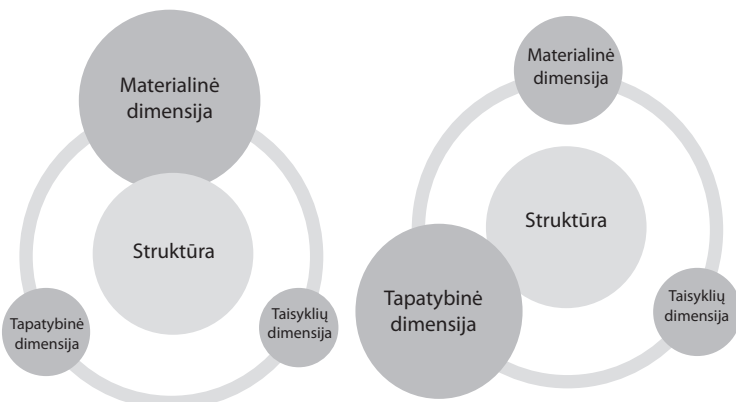
Galima išskirti bent kelis bendrus metateorinius bruožus, būdingus visoms struktūros conceptualizacijoms. Visų pirma, struktūra yra tam tikros sociopolitinės **tvarkos metafora**. Struktūros terminas žymi pasikartojančius socialinius santykius, kurie sudaro kiekvienos socialinės sistemos (tarkim, visuomenės) pagrindą. Pasak A. Valantiejaus, „socialinės struktūros sąvoka žymi socialinio gyvenimo tvarką, kartotinumą, organizuotumą“²³.

Antra vertus, struktūra yra kompleksinis darinys, kurį sudaro tarpusavyje dažnai akivaizdaus sąlyčio neturinčių elementų **santykis**. Kitaip sakant, struktūra yra socialinės prigimties – ji egzistuoja ir daro poveikį kaip atskirų segmentų / dimensijų sąveika. Ar tai būtų materialių veiksmų (pvz., karinės ginkluotės) sąveika su elgesio taisyklėmis (pvz., principu, kad armiją turi kontroliuoti civiliai), ar tų pačių taisyklių (pvz., suvereniteto principo) sąveika su tapatybe (pvz., kitų subjektų suvokimu per *draugas–priešas* perskyrą).

Egzistuoja mažiausiai trys sudedamosios struktūros dalys – dimensijos, kurias paprastai pabrėžia skirtingos teorinės priegigos. Pirmoji dimensija – **materialinė bazė**. Tai neo-neo teorinės priegigos akcentuojamas elementas. Kol pasaulyje neišrasta teleportacija ir fizinių poreikių (pvz., maitintis) idėjinio tenkinimo mechanizmai, objektyvūs veiksniai neišvengiamai turi būti įtraukti į tarptautinės politikos subjektų elgesį nulemiančių veiksnių sąrašą. Gyventojų skaičius, apsirūpinimo energetiniais ištekliais būdai, karinių pajėgų pobūdis, ekonominių poreikių tenkinimo kanalai – visa tai yra neatskiriama socialinių procesų šiuolaikiniame pasaulyje dalis.

Taisyklės, kurias galima apibrėžti kaip bendras (atitinkamo) elgesio visuomeninės sąveikos procese procedūras, yra antroji struktūrą sudaranti dimensija. Ją akcentuoja naujojo institucionalizmo teorijos. Taisyklės formuoja bendrus lūkesčius ir nuspėjamumą vykstant kasdieni sąveikai. Tai iš principo subjektyvus elementas, leidžiantis palaikyti stabilumą ir tam tikrą tvarką bei išvengti sumaišties ir „visų karo prieš visus“²⁴. Taisyklės nėra iš anksto duotos ir objektyvios, bet yra sukuriamos. Jos taip pat glaudžiai susijusios su normomis ir vertybėmis. Autoritarizmas ir demokratija yra dviejų skirtingų taisyklių rinkinių, kurie reguliuoja valstybių materialinės bazės panaudojimo principus, iliustracija. Savo ruožtu suverenitetas yra chrestomatinis tarptautinės sistemos taisyklės pavyzdys – stabilus, tačiau tik nuo pačių subjektų paramos priklausomas elgesio principas, kuriuo vadovaujamos tarpusavio sąveikoje. Pažymėtina, kad, analizuojant skirtingais lygmenimis, taisyklės skiriasi. Jos gali būti valstybių (nacionalinio) lygmens ir gali būti sistemos (tarptautinio) lygmens. Vidinis valstybių suverenitetas turi visai kitokią prasmę nei išorinis jų suverenitetas.

Galiausiai, **tapatybė** yra trečioji (idėjinė) struktūros dimensija. Tai konstruktyvistų teorinių studijų „arkliukas“. Nuo to, kaip tarptautinės politikos veikėjai suvokia savo ir kitų vietą, vaidmenį bei santykius tarptautinėje sistemoje, priklauso jų elgesys. Tapatybė apima ir pasireiškia tam tikrų įsitikinimų, vertybių, normų ir praktikų visuma,

1 pav. Scheminis struktūros vaizdas

kuri yra susijusi su „savęs“ ir „kitų“ konceptualizavimu. Tapatybė apibrėžia „savitumą“ ir priešpriešina jį „kitoniškumui“ už tam tikros bendruomenės ribų.

Visos šios trys dimensijos turi savarankišką struktūrinę poveikį socialiniam gyvenimui, todėl jų tarpusavio santykio nustatymas leidžia identifikuoti struktūrą. Antra vertus, toks požiūris implikuoja kelių struktūrų tarptautinėje politikoje egzistavimo vienu metu galimybę. Pasak A. Wendto, (socialinių) struktūrų įvairovė kelia pagrindinę struktūravimo teorijos problemą: „struktūros ir struktūros“ santykius. Kiekviena struktūra, kurios principais remiasi valstybė, turi savarankišką logiką, perkūrimo sąlygas / reikalavimus, ir, atitinkamai, poveikį skirtingų valstybių elgesiui. Tai reiškia, kad, kuriant struktūrinę valstybės ir jos elgesio teoriją, reikia ne tik išskirti būdingus tarptautinėje politikoje veikiančių subjektų struktūravimo principus, bet ir būtina atskirti skirtingų struktūrinių elgesio determinantų poveikį subjektų elgesiui ir tų poveikių tarpusavio santyki²⁵. Šio straipsnio kontekste tokios išvalgos teoriškai pagrindžia „struktūrų persidengimo“ egzistavimą.

1.4. *Struktūrinio tyrimo teorinės prielaidos*

Metateoriniu lygmeniu egzistuojantys požiūriai į struktūrą gali būti vertinami kaip apibrėžiantys atskiras bendros struktūros dimensijas. Struktūrinis realizmas gali būti išimtinai sutelktas į materialių socialinės veiklos sąlygų analizę. Konstruktivyvizmas visą dėmesį skiria intersubjektyviajai struktūros dimensijai. Pasak C. Wighto, sudėtingiausia teorinė problema šiame kontekste – kaip susieti skirtingas dimensijas tarpusavyje. Viena iš galimybių yra mąstyti ryšio tarp skirtingų plokštumų kategorijomis. Kadangi visos dimensijos turi poveikį socialiniam gyvenimui, struktūrą galima apibrėžti kaip santykius / ryšius, kurie egzistuoja tarp atskirų dimensijų – santykis tarp veiklos sąlygų ir yra socialinio pasaulio struktūra²⁶. Kadangi socialinio gyvenimo dinamika vystosi, dimensijų sąveika taip pat kinta. Tai gi tam tikru istoriniu laikotarpiu kuri nors plokštuma gali dominuoti kitų atžvilgiu. Svarbu tai, kad struktūros, kaip ryšių tarp skirtingų socialinės veiklos dimensijų, suvokimas leidžia teoriniu lygmeniu išlaikyti ryšį tarp materialių ir idėjinių elementų. Idėjos nėra svarbesnės už materialius veiksmus ar atvirkščiai. Nuolat kintantis šių dviejų elementų ryšys turėtų būti mokslinio tyrimo objektas. Lygiai taip pat, kadangi žmogiškoji veikla yra neatskiriama bet kurios socialinės praktikos dalis, ji negali būti pašalinta iš kuriamų teorijų. Vadinasi, veikėjai turi būti įtraukti į analizę visais lygmenimis (šeima, valstybė ar tarptautinė sistema). Tai leidžia paaiškinti, kaip struktūros daro įtaką net mikrolygmens elgesiui, nes veikėjų galios yra sukuriamos struktūriškai. Šį modelį galima pavadinti „struktūriniu santykiumu“ (angl. *structural relationalism*), tačiau tai iš esmės yra struktūralizmo forma, reikalaujanti įtraukti veikėjus į visus analizės lygmenis²⁷. Kokį požiūrį į tarptautinę politiką siūlo toks teorizavimas?

Visų pirma, tarptautinė politika nėra išskirtinė nepriklausomų valstybių sritis – tai susikertančių ir dinamiškų struktūrinių santykių logikų sritis. Valstybės yra svarbus veikėjas, tačiau, atsizvelgiant į

struktūrų santykinumą, jos nėra uždaros ir savarankiškos, kaip teigia dauguma teorijų. Valstybė yra tik viena struktūrinė forma tarp daugelio kitų. Kiekvienos valstybės struktūra, suvokiama kaip visuma, yra sudaryta iš dinaminės atskirų dimensijų struktūrinės logikos sąveikos. Kadangi šios dimensijos nesutampa su valstybių sienomis, valstybė nebėra „juodoji dėžė“. Toks teorinis požiūris suponuoja, kad į tarptautinius santykius turi būti žvelgiama kaip į globalią socialinių santykių sistemą²⁸.

Kokios yra tokio teorinio modelio naudojimo ribos ir sąlygos analizuojant politinę praktiką? C. Wighto teigimu, „struktūrinis teorizavimas yra socialinių įvykių galimybių ir sąlygų tyrimas. Struktūrinis aiškinimas atskleidžia socialinio veiksmo „žaidimo taisykles“ (sąlygas ir prielaidas). Jis neaiškina įvykių tiesiogiai“²⁹. Kitaip sakant, struktūrinio tyrimo ribos yra sąlygų, kurios nulemia galimus elgesio variantus, nustatymas: kaip gali būti elgiamasi, kaip negali ir koks poelgis labiausiai tikėtinas. Struktūrinė teorija suteikia „struktūrinį supratimą“ (angl. *structural understanding*), bet neaiškina konkrečių įvykių. Vertinant praktinio pritaikomumo kontekste, struktūrinis supratimas nėra priežasties ir pasekmės ryšių nustatymo priemonė, todėl turi būti papildytas „istoriniu paaiškinimu“ (angl. *historical explanation*)³⁰. Tai kitas tyrimo etapas – naratyvas, sujungiantis įvykius ir procesus chronologine seka. Struktūrinės tendencijos nėra tiesioginė konkretaus įvykio priežastis. Jos yra priežastinės tik tiek, kiek nustato galias, polinkius ir tendencijas, būdingas tam tikroms struktūrinėms konfigūracijoms. Norint paaiškinti konkrečius įvykius, į analizę būtina įtraukti atskirų veikėjų savybes ir elgesį. Elgesys, veiksmai ir struktūros turi būti nagrinėjami tęstiniame struktūriniame kontekste. Įvykių aiškinimas ir struktūrinių savybių aiškinimas yra du metodologiškai skirtingi, tačiau tarpusavyje glaudžiai susiję tyrimo etapai / procesai³¹.

2. Struktūrų persidengimas

Kokias teorines implikacijas pristatytas daugialypis požiūris į struktūrą kelia diskusijai apie „struktūrų persidengimo“ fenomeną? Faktiškai vienintelis, bandęs teoriškai nagrinėti „struktūrų persidengimo“ sąvoką, yra amerikiečių sociologas W. Sewellis. 1992 m. pasirodžiusiame straipsnyje „A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation“, struktūrų persidengimą (angl. *intersection of structures*) jis vadina vienu iš veiksnių, lemiančių struktūrų pokyčius skirtingose visuomenėse³². Pasak W. Sewellio, būtent struktūrų susikirtimas bei persidengimas sudaro teorines prielaidas kalbėti ne tik apie struktūrų egzistavimo implikuojamą stabilumą, bet ir apie jų kaitą. Susidurdamos tarpusavyje struktūros įgauna naujų formų, kurios gali turėti kiekvienos iš konkuruojančių taisyklių rinkinių savybių, bet nebūtinai visiškai jas pakartoti. Pažymėtina, kad būtent taisyklių ir tapatybių svarba struktūrų persidengimo procese yra didžiausia, o ištekliai (materialinė bazė) iš esmės tampa priklausomu kintamuoju, dėl kurio kontrolės konkuruoja idėjos.

Sutinkant su anksčiau išsakytomis teorinėmis struktūros sandaros prielaidomis ir pripažįstant skirtingų struktūrų egzistavimo tarptautinės politikos sistemoje faktą, galima apibrėžti pagrindines „struktūrų persidengimo“ analizės prielaidas:

- Suvokiant struktūrą kaip tvarkos metaforą, struktūrų persidengimas neišvengiamai susijęs su netvarkos ir sumaišties kilimu. Kitaip sakant, vieningo (intersubjektyviai sutarto ir socialinės sąveikos procese perkuriamo) taisyklių ir teisėto elgesio modelio nebuvimas yra specifinis struktūrų persidengimo bruožas. Vienu metu egzistuojančios skirtingos tapatybinės ir taisyklių dimensijos, darančios įtaką veikėjų elgesiui socialinėje erdvėje, yra netvarkos ir suirutės prielaida / sąlyga.
- Kadangi struktūra žymi atskirų dimensijų tarpusavio santykį, struktūrų persidengimas gali būti dalinis (kai persidengia tik vienas kuris nors struktūrinis elementas) arba bendras (kai

persidengia visos sudedamosios dimensijos: tapatybinė, taisyklių ir materialinė). Dalinis persidengimas lengviau panaikinamas ir turi mažesnių nestabilumo / netvarkos implikacijų nei bendrasis.

- Struktūrų persidengimas tampa įmanomas tose sociopolitinėse erdvėse, kuriose nėra susiformavusi aiški struktūra, apibrėžianti jos veikėjų tapatybines orientacijas ir atitinkamus (angl. *appropriate*) elgesio modelius. Kitaip sakant, aiškios tapatybės neturintys ir skirtingais formalių bei neformalių taisyklių rinkiniais besivadovaujantys sociopolitiniai dariniai dažniausiai yra struktūrų persidengimo subjektai.

Struktūrų persidengimas yra lygiagreti dviejų ar daugiau struktūrinių erdvių sąveika tiems sociopolitiniams subjektams, kurie neturi aiškiai išreikštos tapatybinės, institucinės ir materialinės savivokos / priklausomybės. Struktūrų persidengimas gali būti suprantamas kaip atskirų sociopolitinių struktūrų kova / konkurencija dėl vyravimo. Ši konkurencija gali įgauti konflikto arba bendradarbiavimo formą. Ar struktūrų persidengimas peraus į tarptautinį konfliktą, priklauso nuo persidengiančioms struktūroms priklausančių subjektų / veikėjų tapatybės, taisyklių ir materialinės bazės bei šių dimensijų tarpusavio sąveikos.

Teoriniu lygmeniu struktūrų persidengimas žymi struktūrinės transformacijos laikotarpius. Tai pereinamoji į tam tikros sociopolitinės tvarkos (struktūros) išsigalėjimą būseną. Šios transformacijos baigtį (galutinį rezultatą) prognozuoti labai sunku. Ji priklauso nuo atskirų struktūrų vidinių dimensijų sąveikos, pobūdžio ir išteklių bei schemų (taisyklių) santykio. Jokia struktūrinė forma nėra normatyviškai pranašesnė / geresnė už kitą. Pasak W. Sewellio, „susidurdamos tarpusavyje struktūros įgauna naujų formų, kurios gali turėti kiekvienos iš konkuruojančių taisyklių rinkinių savybių, bet nebūtinai visiškai pakartoti jas“⁴³³. Tai reiškia, kad galima dvejopa struktūrų persidengimo baigtis: išigali vienas iš konkuruojančių struktūrinių

modelių arba sukuriama nė vienam iš jų netapati, savarankiška struktūra. Tai reiškia, kad struktūrų persidengimo analizė yra analitiškai reikšminga nustatant konkuruojančių ir lygiagrečiai veikiančių struktūrų vidinę sandarą. Tokios sandaros (struktūros struktūros) nustatymas ir veikimo supratimas leidžia sekti bendras transformacijos tendencijas ir teikti praktines rekomendacijas politikos vykdytojams, nes atskleidžia svarbiausius nepriklausomus kintamuosius ir varomąsias jėgas, skatinančias atskirų veikėjų elgesį. Taigi, struktūrų persidengimo analizė yra privalomas pirminis tyrimo (struktūrinio supratimo) etapas. Jis neleidžia nustatyti konkrečių priežastinių ryšių, tačiau atskleidžia tapatybines, institucines ir materialines dispozicijas, nukreipiančias politinių veikėjų elgesį. Kitaip sakant, pateikia subjektų veikimą lemiančios aplinkos supratimą, be kurio neįmanoma pateikti reikšmingų praktinių rekomendacijų.

Apibendrinant struktūrų persidengimo sampratą galima režiuruoti, kad ji naudotina tada, kai susiduria skirtingas taisykles ir skirtingas tapatybes objektyviomis ir teisėtomis laikantys subjektai. Būtent todėl struktūrų persidengimo fenomeno supratimas yra svarbus analizuojant transformacinius posovietinės erdvės subjektų procesus. Nors struktūrų persidengimą galima laikyti kova dėl galios, ši kova turi daug kompleksiškesnę ir labiau sofistikuotą prigimtį nei pozityvistų pateikiama materialistinė interpretacija. Visų pirma tai yra tapatybių ir elgesio taisyklių, t. y. idėjinių struktūros dimensijų, kova. Materialiosios dimensijos kontrolės nepakanka, kad būtų galima kalbėti apie struktūrinę kontrolę. Praktinis pavyzdys yra Lietuvos energetinė priklausomybė nuo Rusijos. Energetika, kaip materialus elementas, iš esmės yra Rusijos struktūros dalis, tačiau taisyklių ir tapatybės sritys yra europietiškos. To padarinys yra materialių veiksmų subordinavimas idėjiniams (siekiis pakeisti materialinę struktūros dimensiją, pvz., tiesiant elektros tinklus į Lenkiją ir Švediją), o ne atvirkščiai.

3. Struktūrų persidengimas posovietinėje erdvėje – kas, kur, kada

Turint bendrą struktūrų ir jų persidengimo teorinį modelį, lieka pritaikyti jį praktiškai. Kadangi analizės objektas yra posovietinė erdvė, tikslinga pradėti nuo šioje erdvėje veikiančių struktūrų identifikavimo. Dauguma empirinių darbų, nagrinėjančių politinius, ekonominius ir socialinius procesus posovietinėje erdvėje, paprastai išskiria kelis konkuruojančius ir vienas kitą neigiančius „struktūrinius“ darinius bei jų diadas. Geriausiai žinomos yra Rytų–Vakarų, NVS–ES, NATO–KSSO, demokratijos–autoritarizmo, energetinių išteklių tiekėjų ir vartotojų arba tiesiog Rusijos ir Europos dichotomijos. Kiekvienas iš paminėtų aspektų apibrėžia skirtingas sąveikos dimensijas: civilizacinę / tapatybinę, organizacinę, institucinę (taisyklių) ar materialinę. Kitaip sakant, kalbama apie skirtingose sferose pasireiškiančių struktūrinių veiksnių sąveiką. Visas šias skirtis vienijantis bruožas yra su konkuruojančiomis pusėmis siejamų centrų identifikavimas. Yra struktūrinis kompleksas, sutelktas aplink Rusiją, ir yra struktūrinis kompleksas, kurio gravitacinis centras – Vakarų Europa. Kitaip sakant, Rusija asocijuojama ir su Rytais, ir su KSSO, ir su autoritarizmu, ir su energijos tiekimu. Savo ruožtu ES yra branduolys, aplink kurį kuriasi Vakarų, demokratijos ar europinės tapatybės struktūriniai elementai. Tokia empirinė ir diskursyvi tikrovė leidžia kalbėti apie dvi konkuruojančias struktūras – nominaliai galime jas įvardyti kaip „Rusiją“ ir „Europą“. Institucinėje (t. y. taisyklių) srityje analitškai taip pat identifikuoja šias dvi skirtingas struktūrines formas. Kaip pavyzdį galima pateikti Svetlanos Kirdinos taikomą „matricų“ modelį³⁴. Nors ji vartoja terminą „matrica“, iš principo pagal apibrėžimą tai yra struktūra. Joachimas Zweynertas ir Nilsas Goldschmidtas taip pat išskiria du socialinio visuomenių organizavimo tipus: „holistinę“ arba „išplėstinę“ (angl. *extended*) tvarką³⁵, kurios iš esmės atitinka S. Kirdinos siūlomas X ir Y matricas, kaip ir nominaliai įvardytas Rusijos ir Europos struktūras. „Holistinėse“

visuomenėse vyrauja ideologija arba religija, kuri siekia kontroliuoti visas elgsenos ir mąstymo sritis. Tai reiškia, kad bet koks individo elgesys planuojamas taip, kad atitiktų bendrąsias įpareigojančias moralines nuostatas, kurias nustato vadovaujantysis elitas ir kurių išmoks-tama vykstant socializacijos procesui. Visuomenėse, kuriose bendros įpareigojančios moralinės nuostatos kontroliuoja žmonių elgesį, fak-tiškai nėra funkcinės diferenciacijos. Funkcinė diferenciacija reiškia, kad veikėjai elgiasi pagal ekonominę (pvz., kapitalizmo) logiką, kai perka ir parduoda daiktus, pagal politinę logiką, kai ieško politinių problemų sprendimo, pagal teisinę logiką, kai vertina veikos nusi-kalstamumo požymius ir pan. Tačiau jeigu viskas – kaip yra esant holistinėms visuomenės struktūroms – subordinuojama vieninteliam politiniam ar religiniam racionalumui, nebelieka erdvės skirtingoms „vertybinėms sritims“ egzistuoti. „Išplėstinės tvarkos“ visuomenė-se nėra vienintelės bendros įpareigojančios logikos, kurios pagrindu būtų organizuota visa visuomenės struktūra. Priešingai, vyrauja įvai-rios ir tarpusavyje konkuruojančios racionalumo sampratos. „Išplės-tinės tvarkos“ buvimas remiasi ne „bendrais konkrečiais tikslais“, o formaliomis ir abstrakčiomis taisyklėmis. Tokių visuomenių struktū-rą sudaro skirtingi posistemiai, funkcionuojantys pagal savarankišką logiką ir racionalumo sampratą³⁶.

3.1. Kokios struktūros?

Taigi atsakymas į klausimą „kokios struktūros veikia ir (potencia-liai) persidengia posovietinėje erdvėje?“ yra iš principo empirinis. O empirika rodo, kad čia veikia dvi svarbiausios struktūros – Rusijos ir Europos. Remiantis taikomu teoriniu modeliu, šios dvi struktūros yra aiškiai atskiriamos viena nuo kitos, nes veikia skirtingų dimensijų – tapatybinės, taisyklių ir materialinės – lygiu:

- Rusija nesitapatina su Europa ir kuria alternatyvią regioninę tapatybę. Savo ruožtu Europa taip pat nesuvokia Rusijos kaip

„mes“. Tokius tapatybinius skirtumus formalizuoja ir materializuoja skirtingos organizacinės struktūros – NVS (ir daugelis kitų, inicijuotų Rusijos) bei Europos Sąjunga.

- Taisyklių dimensijos atveju galima aiškiai skirti atitinkamus ir teisėtus elgesio modelius, būdingus Europai ir Rusijai. Vėlgai nominaliai juos galima įvardyti kaip „demokratiją“ ir „suverenią demokratiją“³⁷. Dar vienas kokybinis skirtumas taisyklių lygmeniu yra susijęs su formalių ir neformalių taisyklių vartojimu. Tai papildomai siejasi su globalios politinės struktūros daromu poveikiu, kuris brėžia tam tikras leistino / siektino elgesio ribas ir todėl verčia kai kurias įprastines elgesio taisykles (ypač Rusijos struktūros atveju) palikti neformalizuotas³⁸.
- Materialinės bazės lygmeniu taip pat matoma perskyra, kuri yra ypač aiškiai išreikšta energetikos sektoriuje. Vis dėlto materialinė bazė lieka mažiausiai svarbus nepriklausomas kintamasis vertinant struktūrinio poveikio kontekste. Europos, kaip struktūros, viduje taip pat galima išvelgti materialinės bazės skirtumų tame pačiame energetikos sektoriuje. Pavyzdžiui, Norvegija energetine (materialiaja) prasme kitų Europos valstybių atžvilgiu primena Rusiją – t. y. yra energetinių žaliavų tiekėja. Tačiau tapatybinės ir taisyklių dimensijų poveikis faktiškai niveliuoja materialius skirtumus ir nekelia vidinių prieštaravimų. Tai rodo idėjinių struktūros elementų svarbą ir pirmenybę materialijų atžvilgiu.

Pažymėtina, kad nei Rusija, nei Europa nėra tapačios valstybėms ar organizacijoms – Rusijos Federacijai ir Europos Sąjungai. Aiškių struktūros ribų nubrėžti negalima. Struktūra nėra teritorinis geografinis darinys. Tai daugiausia mentalinis / kognityvinis modelis, kurio ribos priklauso nuo struktūrai būdingas taisykles ir tapatybes praktikuojančių subjektų sklaidos. Pavyzdžiui, Šveicarija ar Andora nepriklauso Europos Sąjungai, tačiau tapatinasi su „Europa“ ir vadovaujasi tomis pačiomis pamatinėmis elgesio taisyklėmis, kurios galioja

Europos Sąjungos šalyse. Savo ruožtu Ukrainos Krymo ir Lvovo sritys iš esmės priklauso skirtingoms struktūroms, nors yra vienos valstybės teritorijoje. Tai lemia jų saviidentifikacija, subjektyvūs sąvęs tapatinimo modeliai ir naudojamų taisyklių rinkinys.

3.2. Rusijos ir Europos struktūrų apibūdinimas

Remiantis gausia esamos literatūros apie atskiras sudedamąsias tiek Rusijos, tiek Europos struktūrų dimensijas analize galima trumpai pristatyti vyraujančią jų tarpusavio sąveikos modelį. Kaip minėta, būtent atskirų struktūrinių dimensijų tarpusavio priklausomybė ir sąveika daro struktūrą savarankišku nepriklausomu kintamuoju, t. y. analitiškai reikšmingu tarptautinės politikos veiksmu.

Visų pirma reikia pabrėžti, kad kalbant apie tapatybę galvoje turima tai, ką konstruktyvistai vadina „kolektyvine tapatybe“. Pasak A. Wendto, kolektyvinė tapatybė yra aukščiausias kultūros internalizavimo taškas, kai subjektai apibendrintus „kitus“ padaro savivokos dalimi. „Subjektai yra laikomi turinčiais kolektyvinių interesų, kai grupės gerovę padaro savitiksliu dalyku, o tai savo ruožtu padeda jiems išspręsti kolektyvinio veikimo problemas, sulaikančias egoistus.“³⁹ Pagrindiniai kriterijai ir veiksniai, leidžiantys nustatyti kolektyvinės tapatybės buvimą, yra *tarpusavio priklausomybė, bendras likimas, homogeniškumas ir savivarža*⁴⁰.

Kokia kolektyvinė tapatybė vyrauja Rusijos struktūroje? Rusija besidomintys ekspertai paprastai išskiria dvi konkuruojančias tapatybes – vakarietiškoją ir euroazijinę. Tokia dviejų tapatybinių idėjų konkurencija pačioje Rusijoje buvo būdinga daugiausia Boriso Jelcino valdymo laikais. Vis dėlto maždaug nuo XXI amžiaus pradžios sutariama, kad vyraujanti Rusijos tapatybė, kurios pagrindu formuojamas jos elgesys, interesai ir požiūris į tarptautinę politiką, yra didžioji galia⁴¹. Be to, didžioji galia, kuri yra kitokia nei didžiosios Vakarų valstybės – JAV, Vokietija, Prancūzija. Tas skirtumas pasireiškia

kaip tapatybinis „kitoniškumas“ ir akademinėje literatūroje kartais įvardijamas „kita Europa“⁴². Šios tapatybės pagrindas iš esmės yra funkcinis, t. y. numatantis Rusijai specifinę vietą ir vaidmenį tarptautinėje politinėje sistemoje. Pažymėtina, kad Rusijos struktūroje būtent tapatybinė dimensija vyrauja kitų dimensijų atžvilgiu. Kalbant apie taisyklių sritį galima pasakyti, kad didžiosios galios tapatybė yra pagrindinė sąlyga ir prielaida formuoti tokiam taisyklių (instituciniam) modeliui, kurį Celeste Wallander įvardija kaip „patrimoninį autoritarizmą“⁴³ – galia paremtą politinę sistemą, kuri kuria, kontroliuoja ir perskirsto rentas. Tokios sistemos stabilumo garantas yra patrono sugebėjimas išlaikyti galią savo rankose ir apdovanoti jį palaikančius klientus. Kitaip sakant, vyrauja taisyklės, kurios iš principo skiriasi nuo Europoje įprastų elgesio normų (žr. toliau). Nors žvelgiant formaliai ir diskursyviai, elgesys yra grindžiamas bendromis normomis (pvz., įstatymo viršenybė, pagarba žmogaus teisėms ir pan.), Rusijos struktūrai yra būdingas „neformalių praktikų“ fenomenas, kuris atsiranda susiduriant išoriškai primestoms formalioms taisyklėms ir tradiciškai Rusijoje įprastoms elgesio normoms. Pasak Alenos Ledenevos, neformali praktika – tai kūrybingas veikėjų naudojimasis formaliomis taisyklėmis ir neformaliomis normomis, t. y. veikėjų improvizacija pasinaudojant abiejų šių apribojimų aspektais. Nors veikėjai yra individai, jų individualios strategijos manevruojant tarp formalių taisyklių ir neformalių normų virsta ištisų grupių elgesio modeliais⁴⁴. Kitaip sakant, taisyklės, kaip sudedamoji struktūrinio modelio dalis, yra pavadinamos „neformaliomis praktikomis“. Su tokiu vertinimu sutinka daugelis kitų autorių⁴⁵. Vidinis „patrimoninio autoritarizmo“ išlikimas Rusijos struktūroje siejamas būtent su tapatybinės dimensijos dominavimu, t. y. iš tapatybės palaikymo poreikio kildinamas taisyklių ir jomis paremtų praktikų naudojimo tapatybei kurti įteisinimas. Istorinė panašaus pobūdžio taisyklių naudojimo patirtis taip pat prisideda prie „patrimoninio autoritarizmo“ santykinio stabilumo. Galiausiai, materialinė bazė taip pat yra subor-

dinuota bendros tapatybės – didžiosios galios statuso tarptautinėje arenoje – įtvirtinimui. Tokios vidinės struktūrinės logikos padarinys yra realistinio, „nulinės sumos“ mąstymo ir požiūrio į tarptautinę politiką vyravimas. Savęs kaip didžiosios galios suvokimas lemia poreikį elgtis kaip „tradicinei“ didžiajai galiai: įtvirtinti savo įtakos sritis, siekti atsverti kitų „didžiųjų galių“ poveikį ir t. t.

Europinėje struktūroje vidinių jos dimensijų santykis yra kitoks. Visų pirma tai susiję su europinės tapatybės homogeniškumo specifika. 27 valstybės, kurių skirtinga istorinė patirtis, kultūrinės tradicijos ir materialinio išsivystymo lygis, ne taip lengvai gali identifikuotis pagal vieną tapatybinį modelį. Didžiosios galios idėja, kaip kolektyvinės tapatybės pagrindas, nėra tinkama europinei tapatybei apibrėžti. Nagrinėjant literatūrą, susijusią su Europos tapatybės klausimu, galima pacituoti Emiliano Kawalskio žodžius: „[Vakarų] Europos tapatybės supratimas tradiciškai gali būti apibendrintas kaip saugumo ir stabilumo modelis, t. y. kaip priimtino (nekonfliktiško) elgesio standartas, išreiškiamas ES viduje vyraujančiais santykiais. Pamatinis tokios tapatybinės praktikos bruožas yra perteikiamas brėžiant jos institucines ribas. Kitaip sakant, [Vakarų] Europos tvarka tarptautinių santykių teorijoje yra plėtojama kaip ES „institucinė tapatybė“. Tokią institucinę tapatybę apibrėžia taisyklės ir vertybės, kurios vyrauja atskirų institucijų tiesioginės funkcinės paskirties atžvilgiu. Tokia tapatybė remiasi „atitikimo logika“ (angl. *logic of appropriateness*), kuri pagrindžia / formuoja atitinkamą valstybių elgesį egzistuojančiame instituciniame kontekste“⁴⁶. Toks požiūris formuoja Europos, kaip „taiką nešančios“ tarptautinių santykių veikėjos, kolektyvinę tapatybę, kurios pagrindas yra „tarpusavyje susiję lūkesčiai dėl taikių pokyčių“⁴⁷. Kitaip sakant, vyraujanti imperatyvi Europos, kaip tarptautinės politikos struktūros, dimensija yra taisyklės, kuriomis vadovaujantis formuojasi kolektyvinė tapatybė ir kurios nustato materialinės bazės panaudojimo ribas / galimybes. Būtent demokratinės taisyklės – įstatymo viršenybė, laisvi rinkimai, saviraiškos laisvė, žmogaus teisės ir t. t. – leidžia nustatyti, kas yra Europa. Taisyklių

dimensijos vyravimas reiškia, kad svarbiausias Europos elgesį struktūruojantis veiksnys yra procesas – „kaip“ pasiekiami tikslai. Tikslai ir interesai irgi nustatomi atsižvelgiant į jų suderinamumą su procesu, t. y. sutikimą su taisyklėmis. Galiausiai, šios taisyklės faktiškai sutampa formaliu ir neformaliu lygmeniu, o tai lemia didžiausią jų struktūrinę įtaką. Priešingai nei Rusijos struktūroje, kurioje formalūs elgesio modeliai dažnai yra nesuderinami su tradiciniais ir įprastais (neformaliais) veikimo standartais.

Taigi turime dvi skirtingas struktūras, kurių egzistavimas ir poveikis remiasi skirtinga vidine logika, t. y. skirtingu struktūrą sudarančių dimensijų tarpusavio santykiu. Kiekviena šių struktūrų turi vidinį stabilumą ir elgesį išorinių veikėjų atžvilgiu nulemiančių elementų. Rusijos atveju tai yra didžiosios galios tapatybė, o Europos atveju – demokratinės žaidimo taisyklės.

3.3. Kur persidengia struktūros?

Šiandieninės posovietinės erdvės ypatybės neleidžia priskirti jų kuriai nors iš aptartų vyraujančių struktūrų. Taip pat negalima kalbėti ir apie savarankiškos struktūros susikūrimą, nes tam nėra pakankamų tapatybinių, materialinių ar institucinių prielaidų. Svarbus faktas yra tai, kad istoriškai toks struktūrinis neapibrėžtumas iš esmės atsirado žlugus TSRS. Faktiškai visi dabartinės posovietinės erdvės subjektai XX amžiuje gyveno veikiami Rusijos struktūros (TSRS organizaciniu pavidalu). Stipraus centro, valdžios vertikalės egzistavimas, vyraujančia ideologija pagrįsta tapatybė, visuotinis tokių elgesio taisyklių, kaip antai korupcija, *blatas* ir pan., išigalėjimas – būdingi struktūriniai to laikotarpio bruožai. Materialiojoje srityje struktūrinis poveikis taip pat pasireiškė labai glaudžia tarpusavio priklausomybe – infrastuktūrine, gamybos procesų išskirstymo, produkcijos bei žaliavų realizavimo. Tokia struktūrinė aplinka šiandien neišvengiamai daro įtaką posovietinės erdvės socialiniams ir politiniams procesams.

Antra vertus, TSRS žlugimas⁴⁸ ir alternatyvios struktūrinės konfigūracijos atsiradimas (Europos plėtra) sudarė struktūrinės sąlygas savarankiškiems veikėjams (nepriklausomoms valstybėms) atsirasti Rusijos struktūros dominuojamoje erdvėje. Pažymėtina, kad naujos valstybės atsirado iš principo kaip struktūrinių veiksmų (t. y. alternatyvios struktūros įsiveržimo į Rusijos struktūrinę erdvę) padarinys, o ne intencinio pačių naujųjų veikėjų elgesio rezultatas. Vis dėlto naujieji tarptautinės politikos subjektai ir toliau jautė dvipusį struktūrinį spaudimą, t. y. jų elgesys buvo stipriai veikiamas nuo jų nepriklausančių veiksmų. Hibridinių režimų susiformavimas (Baltarusijoje, Ukrainoje, Moldavijoje, Gruzijoje) buvo aiškus persidengiančių struktūrų poveikio įrodymas ir atitinka jau minėtas W. Sewellio teorines prielaidas apie struktūrų persidengimo padarinius: „susidurdamos tarpusavyje struktūros įgauna naujų formų, kurios gali turėti kiekvieno iš konkuruojančių taisyklių rinkinių savybių, bet nebūtinai visiškai jas pakartoti“⁴⁹. Empirinis posovietinės erdvės darinių įvertinimas taip pat rodo, kad skirtingos struktūrinės dimensijos nėra susiformavusios ir jų tarpusavio santykis sunkiai apibrėžiamas:

- Šalys neturi aiškios kolektyvinės tapatybės jausmo (egzistuoja tik mezolygmens, t. y. nacionalinės tapatybės, užuomazgos).
- Struktūrinėje taisyklių dimensijoje jaučiamas aiškus neformalių (iš Rusijos struktūros paveldėtų ir naujo struktūrinio poveikio kontekste teisėtumą praradusių) taisyklių susidūrimas su siūlomais naujais elgesio modeliais (demokratija, įstatymo viršenybė, pagarba žmogaus teisėms, spaudos laisvė ir t. t.).
- Materialiniu lygmeniu išliko stiprūs priklausomybės ryšiai su Rusijos dominuojama struktūra. Tuo pačiu metu atsirado galimybių plėtoti ir materialinius santykius su Europa. Nors pastaroji struktūra numatė gerokai didesnes galimybes, mainais buvo reikalaujama transformuoti taisyklių dimensiją. O tam priešinosi didžiosios galios tapatybę atkurianti Rusijos struktūra, kuri pasinaudojo materialiais veiksniais savo struktūrinei įtakai išlaikyti.

Toks dvigubas struktūrinis poveikis truko iki pat 2004–2005 metų, kai Ukrainoje ir Gruzijoje įvyko „spalvotosios revoliucijos“. Šie reiškiniai tuo metu atrodė kaip galutinė naujos struktūrinės konfigūracijos (Europos) pergalė prieš senąją struktūrą. Teoriniu lygmeniu revoliucijos yra puiki veikėjų svarbos ir jų elgesio priklausomybės nuo struktūrų poveikio iliustracija. Pritaikant Ukrainos pavyzdį, nesunku atsekti veikėjų (šiuo atveju Viktoro Juščenkos ir Julijos Tymošenko įkūnytų politinių jėgų) vaidmenį. Viktorui Janukovičiui pagal įprastą institucinę praktiką klastojant rinkimus, „oranžinės jėgos“ nepasidavė egzistuojančiam struktūriniam spaudimui ir pasirėmė alternatyvia (t. y. europine) struktūrine motyvacija. Naujos struktūros poveikis buvo būtina „revoliucijos“ sąlyga. Tačiau įvykiams toliau rutuliojantis, „oranžiniai“ vis dėlto tapo senosios (t. y. Rusijos) struktūros įkaitais – jų politinė įtaka ir elgesys Europos buvo paliktas savieigai. Tai lėmė priklausomybę nuo oligarchų paramos, o kartu ir senosios struktūrinės įtakos sugrįžimą. Europos struktūros elementai (taisyklių dimensija) buvo panaudota revoliucijai įgyvendinti, tačiau jų santykis su Europos materialine dimensija nebuvo pakankamas, kad leistų Ukrainai visiškai įsilieti į bendrąją europinę struktūrą. Kitaip sakant, visiška europeizacija neįvyko, nes elgesiui įtaką darė ne tik Europos, bet ir Rusijos struktūros. Priešingai nei Baltijos valstybėse – ten Rusijos struktūrinis spaudimas buvo faktiškai visiškai pašalintas. To padarinys posovietinėje erdvėje yra struktūrinis persidengimas, kuris pasireiškia kaip lygiagretus skirtingoms struktūroms priklausančių dimensijų poveikis sociopolitiniams procesams. Atskirų struktūrinių dimensijų lygmeniu šis poveikis aiškiai įvardijamas daugelio ekspertų⁵⁰. Kai kurie kokybiniai indikatoriai taip pat parodo kardinalių pokyčių nebuvimą⁵¹ – jie daug artimesni Rusijos, nei Europos valstybių rodikliams.

Apibendrinimas

Pristatytas bandymas konceptualizuoti struktūros sampratą ir jos pagrindus suformuluoti „struktūrų persidengimo“ analizės modelį pasižymi keliais specifiniais bruožais.

Pirma, tai *tarpdisciplininė sintezė* paremta prieiga. Bet kuris skirtingų teorijų inkorporavimas neišvengiamai implikuoja naujo modelio kompleksiskumą. Neišvengta to ir šiame straipsnyje. Vis dėlto, manau, kad idėjinius, socialinius ir materialius veiksnius apimantis struktūrinis požiūris į politinius procesus posovietinėje erdvėje suteikia naujų tiek teorinio, tiek praktinio lygmens įžvalgų.

Antra, svarbus dalykas, kurį reikia pripažinti, – apibendrinamasis pateikto modelio pobūdis. Tai nėra receptas, ką ir kaip reikia analizuoti aiškinantis struktūrinį Rusijos ir Europos susidūrimą / persidengimą. Straipsnio apimtis neleidžia aptarti kiekvienos struktūrinės dimensijos vidinės specifikos ar tyrimo metodikos. Tačiau socialinė idėjinė ontologija, kuria remtasi konstruojant šį modelį, suteikia argumentą, kompensuojantį šį trūkumą. Kadangi struktūriniai veiksniai yra intersubjektyvios sąveikos rezultatas, tik empirinio stebėjimo metu galima aiškiau apsibrėžti konkretaus tyrimo ribas ir metodus. Pats požiūris į struktūrą, kaip į santykį tarp skirtingų socialinio gyvenimo dimensijų, suponuoja, kad tik identifikavus dominuojančią dimensiją (-as) tikslinga formuluoti tyrimo metodus. Kitaip sakant, netgi praktinio tyrimo objektas ir metodas kinta priklausomai nuo struktūrinės konfigūracijos. Čia svarbi „struktūrinio supratimo“ ir „istorinio aiškinimo“ perskyra. Pirmasis tyrimo etapas apima bendrųjų veikimo sąlygų identifikavimą ir supratimą, antrasis yra susijęs su konkrečia praktinio visuomeninio gyvenimo sritimi. Kitaip sakant, „istorinis aiškinimas“ gali būti atliekamas skirtingais aspektais ir orientuotas į skirtingas sociopolitinio gyvenimo sritis – kaip antai saugumas, visuomenės ir valdžios santykiai, ekonomika ir pan. Kiekviename iš šių visuomeninio gyvenimo sektorių veikia skirtingi veikėjai, kurie

naudoja skirtingus išteklius ir schemas, todėl tyrimas gali pateikti tik labai kontekstualizuotas ir specifines išvadas bei rekomendacijas, kurias sunku suformuluoti kaip teorinį apibendrinimą. „Struktūrinis supratimas“, nors taip pat kompleksiškas ir neuniversalus, yra bendresnio pobūdžio ir leidžia pateikti rekomendacijas platesniu socialinių reiškinių diapazonu.

Trečia, bandymas kitu kampu pažvelgti į atskirų teorinių stovyklų išnarstyta problemą suteikia galimybę kitaip „suprasti“ vykstančius procesus ir pateikti pasiūlymų, kaip būtų galima juos „kitaip“ spręsti. Šioje vietoje tikslinga pabrėžti, kad pati struktūrinio požiūrio specifika nekelia sau tikslo „aiškinti“ konkretų elgesį. Tikslas yra identifikuoti vienokio ar kitokio veiksmo sąlygas, t. y. numatyti tam tikrus elgesio apribojimus. Netgi nepaisant tokių aiškinimo apribojimų, struktūrinis požiūris sudaro galimybę įvertinti praktinio elgesio trūkumus (tačiau tai jau atskiras etapas, priklausomas nuo normatyvinių veiksmų). Jis parodo, kaip idėjinis elementas, mentaliniai kognityviniai skirtumai gali keisti požiūrį į praktinius dalykus. Europietiško supratimo, vadovaujantis taisyklėmis, aiškiai skiriasi nuo europietiško, kaip narystės Europos Sąjungoje supratimo, ir tai turi konkrečių praktinių padarinių priimant politinius sprendimus. Procesai posovietinėje erdvėje yra ypač stipriai veikiami skirtingų idėjų, skirtingų elgesiui suteikiamų prasmų ir skirtingų žaidimo taisyklių. Sprendimas pašalinti politinį konkurentą remiantis tuo, kad jis yra „prorusiškas“, gali atrodyti natūralus ir idėjiškai teisingas Gruzijoje, tačiau jis visiškai kirsis su Europos struktūrai būdingu „europietiško elgesio“ supratimu. Struktūros, kaip santykio tarp tapatybinės, taisyklių ir materialinės dimensijų, suvokimas leidžia analizuoti būtent tokius idėjinio lygmens skirtumus. Galbūt tai negali paaiškinti, kodėl Vladimiras Putinas savo įpėdiniu pasirinko Dmitrijų Medvedevą, o ne Sergejų Ivanovą. Tačiau tai padeda suprasti, kodėl ES vengia „kietos“ politikos Rusijos atžvilgiu.

Galiausiai, pasirinkta teorinė prieiga leidžia drąsiai teigti, kad posovietinės erdvės sociopolitiniai procesai nėra vien kova dėl galios ar linijinis perėjimas nuo autoritarizmo prie demokratijos. Tai labiau

primena ypač komplikuoatą ir keliose skirtingose erdvėse vykstantį persidengimo procesą. Jo suvaldymo galimybės priklauso nuo sugebėjimo sėkmingai „suprasti“ elgesį formuojančius struktūrinius veiksnius, o ne nuo susitelkimo į vieną iš galimų analizės dimensijų.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Žr.: Č. Laurinavičius. Rusijos užsienio politika po rugsėjo 11-osios // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. Vilnius, 2003. P. 169; Laurynas Kasčiūnas. Europos Sąjungos plėtros politikos kaita: „trečiojo kelio“ paieškos // Politologija, 2008, Nr. 4 (52), p. 19, 20.

² L. Kasčiūnas. Op. cit., p. 19.

³ Č. Laurinavičius. Op. cit., p. 169.

⁴ Algimantas Valantiejus. Socialinės struktūros samprata // Sociologija: Mintis ir veiksmai. 2006, Nr. 2 (18), p. 48–68; Algimantas Valantiejus. Socialinės struktūros samprata: nuo makro- prie mikromodelių. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. 240 p.

⁵ A. Valantiejus. Socialinės struktūros samprata. Op. cit., p. 65.

⁶ Alexander Wendt. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory // Andrew Linklater (ed.). International Relations: Critical Concepts in Political Science. Vol. II. New York: Routledge, 1 edition (28 Sep. 2000), p. 499.

⁷ A. Wendt. The Agent-Structure Problem. Op. cit., p. 499.

⁸ Išsamesnę diskusiją šiuo klausimu galima rasti A. Wendt. The Agent-Structure Problem. Op. cit., p. 501–509.

⁹ Colin Wight. Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology. Cambridge University Press, 2006. P. 123–176.

¹⁰ A. Valantiejus. Socialinės struktūros samprata. Op. cit., p. 52.

¹¹ C. Wight. Agents, Structures and International Relations. Op. cit., p. 124–125.

¹² Ibid., p. 126.

¹³ Ibid., p. 125–126.

¹⁴ David Dessler. What's at Stake in the Agent-Structure Debate? // International Organization. 1989, no. 43, p. 441–474.

¹⁵ A. Giddens. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Berkeley: University of California Press, 1984. Cituojama iš William F. Sewell Jr. A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation // The American Journal of Sociology. Vol. 98, no. 1, July 1992, p. 5.

¹⁶ H. Sewell. A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. Op. cit., p. 7.

¹⁷ Ibid., p. 9.

¹⁸ Ibid., p. 10–13.

- ¹⁹ Ibid., p. 19.
- ²⁰ C. Wight. Agents, Structures and International Relations. Op. cit., p. 174–175.
- ²¹ Ibid., p. 175.
- ²² Alexander Wendt. Tarptautinės politikos socialinė teorija. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 156–157.
- ²³ A. Valantiejus. Socialinės struktūros samprata. Op. cit., p. 55.
- ²⁴ Nors pažymėtina, kad „visų karas prieš visus“ taip pat yra elgesio taisyklė.
- ²⁵ A. Wendt. The Agent-Structure Problem. Op. cit., p. 522.
- ²⁶ C. Wight. Agents, Structures and International Relations. Op. cit., p. 298.
- ²⁷ Ibid., p. 298–299.
- ²⁸ Ibid., p. 299.
- ²⁹ Ibid., p. 282.
- ³⁰ Ibid., p. 283.
- ³¹ Ibid., p. 279–289.
- ³² W. Sewell. A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. Op. cit., p. 19.
- ³³ W. Sewell. A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. Op. cit., p. 19.
- ³⁴ Svetlana Kirdina. Институциональные матрицы и развитие России. Лекция на семинаре «Проблемы и пути использования инновационных технологий в государственном управлении», 25 октября 2006 г. // <http://kirdina.ru/doc/31oct06/1.ppt>
- ³⁵ Joachim Zweynert, Nils Goldschmidt. The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relations Between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. Hamburg Institute of International Economics, Discussion Paper No. 314, March 10, 2005.
- ³⁶ Ibid., p. 8–9.
- ³⁷ Čia taip pat tinka S. Kirdinos siūlomi Y matricos ir X matricos apibrėžimai.
- ³⁸ Žr. Alena Ledeneva. How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business. Cornell University Press, 2006.
- ³⁹ A. Wendt. Tarptautinės politikos socialinė teorija. Op. cit., p. 358.
- ⁴⁰ Ibid., p. 364–389.
- ⁴¹ Žr.: Y. E. Fedorov. ‘Boffins’ and ‘Buffoons’: Different Strains of Thought in Russia’s Strategic Thinking. Chatham House, 2006 // <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/BP0306russia.pdf>; Andrei P. Tsygankov. New Challenges for Putin’s Foreign Policy // Orbis. Winter 2005/06, vol. 50, no.1, p. 153–165; Valentina Feklyunina. Battle for Perceptions: Projecting Russia in the West // Europe-Asia Studies. 2008, vol. 60, no. 4, p. 605–629.
- ⁴² Žr.: Дмитри Тренин. Интеграция и Идентичность. Россия как „новый Запад“. Москва: Европа, 2006, <http://www.carnegie.ru/en/pubs/books/9820trenin.pdf>; Ivan Krastev. „Russia as the ‘Other Europe’“ // Russia in Global Affairs. No. 4, October–December 2007, p. 66–78.

⁴³ Celeste A. Wallander. Russian Transimperialism and Its Implications // *The Washington Quarterly*. 30 : 2, p. 107–122.

⁴⁴ A. Ledeneva. How Russia Really Works. Op. cit., p. 20.

⁴⁵ Žr: Vladimir Gelman. The Unravel of Law in the Making: the Politics of Informal Institution Building in Russia // *Europe-Asia Studies*. Vol. 56, no. 7, November 2004, p. 1021–1040; Aleksandr Libman. Institutional Competition and Post-Soviet Transformations (The Influence of Informal Institutions), Paper, published in Russian language in the *Journal Obshchestvennye Nauki I Sovremennost (ONS)*. No. 6, 2006; Amir N. Licht, Chanan Goldschmidt, and Shalom H. Schwartz. Culture Rules: The Foundations of the Rule of Law and Other Norms of Governance (December 12, 2006). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=314559>; Oleh Protsyk and Andrew Wilson. Centre Politics in Russia and Ukraine: Patronage, Power and Virtuality // *Party Politics*. 2003, vol. 9, no. 6, p. 703–727; Anna Grzymala-Busse. Informal Institutions and the Post-Communist State. Carnegie Foundation Conference, Yale University, May 14–16, 2004 and Conference on „The Role of Ideas in Postcommunist Politics: a Re-Evaluation“, Havighurst Center, Luxembourg, July 5–9, 2004.

⁴⁶ Emilian R. Kawalski. Identity of peace: framing the European security identity of the EU // In Ireneusz Pawel Karolewski, Viktoria Kaina (eds.). *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*. Verlag Berlin–Hamburg–Münster, 2006. P. 94.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 97.

⁴⁸ To negalima tapatinti su Rusijos struktūros žlugimu – greičiau tai yra struktūrą išreiškiančios organizacinės formos žlugimas. Atitinkamai, tai buvo „struktūrinė krizė“, o ne struktūros žlugimas.

⁴⁹ W. Sewell. *A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation*. Op. cit., p. 19.

⁵⁰ Žr. Jonathan Wheatley. Georgia’s democratic stalemate, *OpenDemocracy*, 14 April 2008 // http://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/caucasus_fractures/georgia_democratic_stalemate; Pamela Jawad. Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution?”, Report No. 73. Peace Research Institute Frankfurt (PRIF), 2005 // <http://www.hsfk.de/downloads/prif73.pdf>; Paul J. D’Anieri. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics and Institutional design*. Armonk, New York, M. E. Sharpe Press, 2007; Mykola Ryabchuk. Pluralism by Default: Ukraine and the law of communicating vessels // *Eurozine articles*, 17 September 2008 // <http://www.eurozine.com/articles/2008-09-17-riabchuk-en.html> ; Paul J. D’Anieri. What has Changed in Ukrainian Politics? Assessing the Implications of the Orange Revolution // *Problems of Post-Communism*. Vol. 52, no. 5 (Sep.–Oct. 2005), p. 90–91.

⁵¹ Pavyzdžiui, tarptautinių nevyriausybinų organizacijų kasmet pateikiami demokratijos, žmogaus teisių, įstatymo viršenybės ar korupcijos suvokimo indeksai.

*SUMMARY**STRUCTURES AND STRUCTURAL INTERSECTION: THEORY AND PRACTICE*

Theoretical concepts of “structure” and “structural intersection” are analysed in this article. The use of these concepts in political science and their critical interpretation is presented by analyzing positivist, ideational and post-modernist approaches. Sociological understanding of structure, which encompasses both material and ideational elements is created. Under the suggested definition, structure is seen as comprised of identity, institutions and material base. The interaction of these structural elements forms scientifically useful concept, which can be applied in the analysis of the socio-political processes in post-soviet transformations. Opportunities and limitations of “structural intersection” analysis, which include both international relations and internal policy perspectives are also presented.

Though term “structural intersection” is often used in Lithuanian academic discourse, its understanding is still very vague. This paper’s goal is to present short overview how the term “structure” has been used in political science. Based on the analysis of different theories in political sciences, international relations and sociology, integrated concept of structure is created. The definition of structure includes three main elements: identity, institutions and material base, each of them forming separate structural dimension, which interact and have integrated constitutive effect on agents’ behaviour. Presented theoretical approach is based on ideational ontology and sees the reality as a complex set of interactions between ideas, mental-cognitive models and material elements. It is maintained that the elements of structural realism, constructivism and new institutionalism theories should be altogether incorporated into the socio-political research. Though it makes any social research very complex, it provides the investigator with an opportunity to understand the context and circumstances (both ideational and material) in which the subject of analysis is embedded. Since political world is comprised of the subjects that have different understanding of their role, goals and place in the world, “structural understanding” is necessary in order to choose appropriate tools and resources in the research process. Practical recommendations, which are inseparable element of all social science also can be better appraised with the use of “structural understanding”. Empirical application of the “structural research model” is presented using the cases of Russian and European structures and the impact of their intersection on post-soviet transformational processes.